

סבא עבי משה לפידות בונה ירושלים

כתב הנכד יהודה לפידות

יהודה לפידות

סבא צבי משה לפידות
בונה ירושלים

מהדורה מחודשת

הקדמה

בחודש ינואר 2012 הושק ספרו החדש של פרופ' יהושע בן-אריה "ירושלים היהודית החדשה בתקופה המנדט". ספר זה מתאר את הקמתם של השכונות היהודיות בירושלים שנבנו במשך שלושים שנות שלטון המנדט הבריטי (1917-1948), בהן גדל היישוב היהודי בירושלים מ-20,000 נפש לכדי 100,000 נפש בפרוץ מלחמת העצמאות.

המטרה העיקרית של העבודה הייתה לקבל תחושה של סוג ושל אופי המשפחות שגרו בשכונות ירושלים היהודית החדשה על מנת שישמשו קצה חוט לביור פרטים של הבתים, המשפחות, השכונה והאזור.¹

בן-אריה התבסס בעבודתו על מסמכים רבים, ביניהם רישומים בטאבו. אולם המסמך שהפך להיות עמוד תווך ראשי לעבודתו, היה מפקד יהודי ירושלים שנערך בספטמבר 1939 מטעם "הוועד הלאומי". מפקד זה נערך לצורך הכנת פנקס הבוחרים לקראת הבחירות ל"כנסת ישראל". טופסי המפקד נותנים תיאור מפורט של בעלי הבתים והדיירים היהודים בכל שכונות ירושלים באותה עת. בנוסף לכל אלה, ערך בן-אריה מאות ראיונות עם בני משפחה של התושבים היהודים בירושלים מאותה תקופה כדי לקבל את הסיפור האישי של בוני הבתים והדיירים שהתגוררו בשכונות. בין היתר, מספר בן-אריה על צבי משה לפידות שבנה את שני הבתים הראשונים בשכונת גאולה, משם עבר לבנות ברחביה ובקריית שמואל, בסך הכול שבעה בתים.

לפני הצגת תאורו של בן-אריה, דומני שראוי להביא בקצרה את תולדות חייו של סבנו.

סבא צבי-משה לפידות נולד בשנת 1862 בעיירה קטנה בשם ליסקוב (ליסקבה בפי היהודים) בפלך גְרוֹדְנָה אשר ברוסיה הלבנה (ביילארוס). במאה ה-19 גדל מספר היהודים בעיירה והגיע ל-658 (כ-70% מכלל התושבים). מקצת היהודים עסקו בסחר בעצים, שנכרתו מהיער הסמוך, וכן סחרו בתבואה, בעורות ובפרוות. בעיירה היו בית-כנסת ושני בתי מדרש, ובתום יום העבודה נתמלאו ביהודים שבאו ללמוד דף גמרא.

בראשית המאה ה-19 החליט שליט רוסיה, ניקולאי הראשון, "לתקן" את היהודים ולהטיל עליהם שירות בצבא למשך 25 שנים. "הקסרקטין" היה

¹ יהושע בן-אריה, ירושלים היהודית החדשה בתקופת המנדט, עמוד ט.

מיועד להקים דור חדש של יהודים, מפורקים מתכונותיהם הלאומיות והדתיות... ההשכלה וההכשרה שיקנו להם היהודים בעבודת הצבא יהיו אחרי כלות חוק שירותם (חצי יובל שנים), לתועלת למשפחותיהם ולברכה במעשי ידיהם".² הגיוס הוטל על ילדים מגיל 12, שנקראו "קאנטוניסטים", והבאתם לשלטונות הוטל על ראשי הקהילה היהודית. מאחר ואיש לא היה מוכן להתנדב לשרת בצבא תקופה כה ארוכה, הלשינו ראשי הקהילה על בני העניים ולאחר שהילדים נמלטו על נפשם, "הפכו הפרנסים לסוכני המשטרה ולחוטפי אדם".³ היהודים חיפשו דרכים ותחבולות כדי להשתחרר מן השירות הצבאי וניצלו כל פרצה בחוק. היו שהטילו מום בגופם (כמו כריתת אצבע ברגל), אבל התחבולה הנפוצה הייתה להשתמש בסעיף המשחרר משירות בנים יחידים. כאשר במשפחה היו יותר מכן אחד, קראו לכל אחד מהבנים בשם משפחה אחר וכך הפך כל אחד מהם לבן יחיד.

להורי סבי, הצדיק אריה-לייב (נפטר בליסקובה בשנת 1907) ואשתו חסיה-אהובה (חאשע ליבע) (נפטרה בערב ראש השנה תרמ"ה – 1874), היו שתי בנות (וועלע וצינה) ושלושה בנים (אברהם גדליה, צבי משה וזאב) ולכל אחד מהם היה שם משפחה שונה:

הבן הבכור גדליה נקרא זליקוביץ, צבי משה נקרא לפידות והבן השלישי זאב נקרא קפלן.

אריה לייב לפידות	חאשע (חסייה)
נפטר 1907	נפטרה 1879

אברהם גדליה זליקוביץ	צבי משה לפידות	זאב קפלן	צינה	וועלע
נ. 1858	נ. 1862	נ. 1865	נ. 1868	נפטרה בגיל 78
נפ. 1932	נפ. 1956	נפ. 1939	נפ. 1933	

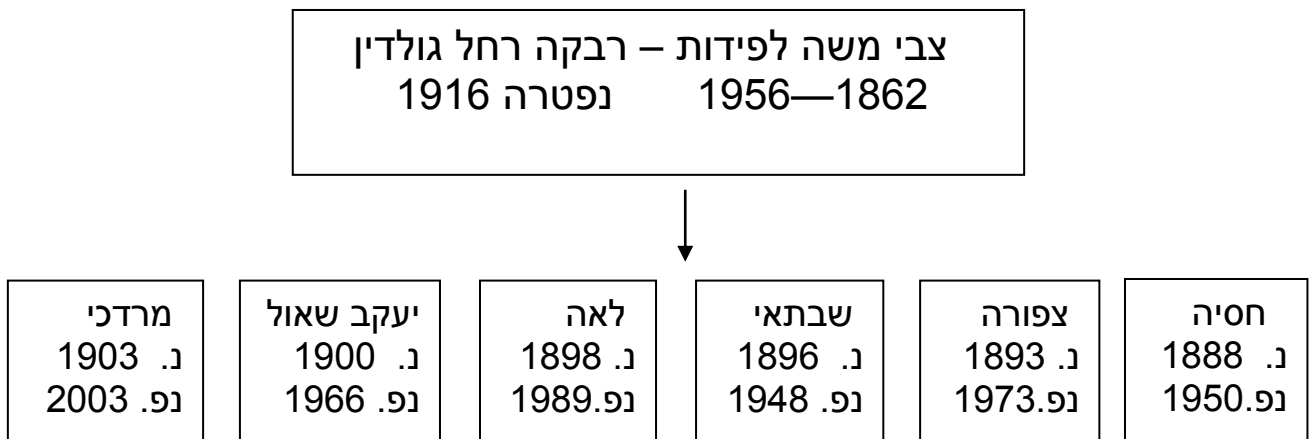
² ש. דובנוב, דברי ימי עם עולם, עמוד 96.

³ שם, שם.

צבי-משה לפידות קיבל את חינוכו הדתי בליסקָבָה, תחילה ב"חדר" ואחר כך בתלמוד תורה. ילדי היהודים לא הלכו לבתי-הספר הממלכתיים ושפת דיבורם הייתה יידיש. משהתבגר, פנה לעסקים וכבר בגיל צעיר גרס כי "טובה תורה עם דרך ארץ". לאחר שהתבסס קמעה בעסקים, החליט כי הגיע הזמן להקים בית ומשפחה. בחפשו אחר שידוך מתאים נסע בכרכרה לעיירה הסמוכה קוסובָה, כדי לדבר נכבדות ברבקה-רחל לבית גולדין. סבא צבי-משה נתקבל שם בסבר פנים יפות והשיחה נסבה על דברי תורה וענייני פרנסה. לימים סיפר לי הסב כי בתום השיחה נתקף לפתע בתשוקה עזה לראות את המיועדת להיות אשתו ובניגוד לכל המוסכמות, ביקש שיכניסוה לחדר. הוריה ואחיה נדהמו מבקשתו זו, כי לא היה מקובל להפגיש את החתן עם הכלה לפני הנישואין. אולם לאחר שנרגעו הרוחות, נתפייסה דעתם ורבקה-רחל נקראה להיכנס לחדר. צבי-משה הוקסם מאישיותה של הנערה – הייתה זו אהבה ממבט ראשון, ובו ברגע פנה אל אביה וביקש להחיש את הסידורים כדי שיוכל לשאתה לאישה.

לא עברו ימים רבים, והזוג צבי-משה לפידות ורבקה-רחל לבית גולדין באו בברית הנישואים. הם גרו בקוסובָה; הבעל עסק במשך היום במסחר ובערב פנה ללימוד הגמרא והאישה עסקה בניהול משק הבית. קוסובָה בפלך גרודנָה נקראה גם קוסוב או קוסוב-פּוֹלְנֶסקי, כדי להבדילה מהעיירה קוסוב אשר בהרי הקרפטים שבגליציה. קוסובָה הייתה עיירה קטנה, והיהודים מנו כשני שלישי משלושת אלפי תושביה. היהודים התיישבו בקוסובָה כבר בסוף המאה ה-16 ועסקו במלאכה ובמסחר זעיר, ומשקי-עזר היו להם להשלמת ההכנסה.

צבי-משה לפידות היה אדם חרוץ, נמרץ ותקיף. הוא עשה חיל במסחר, בעוד אשתו רבקה-רחל ניהלה את משק הבית וגידלה את ששת ילדיה, שלוש בנות ושלושה בנים, וכולם נשאו את שם המשפחה לפידות:

משפחת לפידות עולה לארץ-ישראל

ההתעוררות הציונית ברוסיה של ימי העלייה השנייה לא פסחה על פלך גרודנה. צעירים סיפרו על ההתיישבות החדשה בארץ-ישראל וניסו לעשות נפשות לציונות. בתחילת המאה ה-20 הוקמו בעיר סלונים הסמוכה ובסביבתה אגודות ציוניות, שהראשונה בהם הייתה האגודה "שאו נס ציונה", וראשיה השתתפו באופן פעיל בקונגרסים הציוניים של אותה תקופה. בקוסובָה ובעיירות הסמוכות, התאגדו קבוצות של בעלי האמצעים כדי לקנות בצוותא אדמות בארץ-ישראל. הסבתא רבקה-רחל, שהייתה דתית מאוד, נדבקה בחיידק העלייה ארצה וניסתה לדבר על לבו של הסב לעלות לירושלים עיר הקודש. הסב, שהיה איש המעשה, לא התלהב מצעד הרפתקני שכזה. הוא חשש מהבלתי-נודע, והעדיף את עסקיו בקוסובה. אולם כאשר הלכו הפצרותיה של הסבתא ותכפו, החליט לנסוע בגפו, כדי לראות מקרוב את ארץ-ישראל ולהתרשם באופן בלתי-אמצעי מן האפשרויות הגלומות בה. אמר ועשה.

את המסע לארץ-ישראל עשה סבא באנייה שהפליגה מאודסה ועגנה בנמל יפו, הנמל היחידי בארץ באותם ימים. ברדתו מן האנייה, סייר בעיר יפו (תל-אביב עדיין לא הייתה קיימת) וביקש לנסוע לירושלים. את הדרך לעיר הקודש עשה בכרכרה רתומה לשני סוסים (מסע שנמשך יום תמים) ויעדו הראשון היה ביקור בכותל המערבי. הוא סייר בארץ וביקר במושבות החדשות ובשובו לקוסובה סיכם את רשמיו מביקורו בארץ-ישראל במלה אחת: "א-מידְבֵּער" דהיינו – "מדבר שממה". הארץ באותם ימים הייתה בלתי-מפותחת, אפילו בהשוואה לעיירות היהודיות שברוסיה הלבנה. סבתא רבקה-רחל לא השתכנעה מדברי בעלה והמשיכה במאמציה להשפיע עליו לעלות ארצה. הדחף הדתי של המגורים בארץ הקודש היה כה חזק, עד שחיפה על הקשיים הכלכליים.

עברו מספר שנים, וכאשר עמד הסבא בסירובו לעלות לארץ-ישראל, אמרה הסבתא לבעלה:

החלטתי לנסוע לארץ הקודש, ואם אינך רוצה להצטרף – אסע עם הילדים ואתה תישאר בגפך בקוסובָה.

סבא נכנע והחל בתכנון הנסיעה.

באותם ימים התארגנה בעיר ביאליסטוק (הסמוכה לקוסובה) "אגודת מנישביץ" במטרה לקנות יחד אדמות בארץ-ישראל. סבא הצטרף לאגודה ושילם את חלקו ברכישה. שליח מארץ-ישראל הגיע לאזור והציע לאגודה

לקנות את אדמות כפר אוריה בדרך לירושלים וכך היה. הרגש ניצח את ההיגיון. סבא ארז את המיטלטלין, לקח את אשתו וחמשת ילדיו (הבת הבכורה חסייה שנישאה בינתיים, נשאה בבריסק עם בעלה) ויצא בשנת 1913 למסע הארוך לארץ המובטחת. אחרי טלטולים רבים בים, הגיעה האנייה למצרים ומשם עשתה משפחת לפידות את דרכה לארץ-ישראל ברכבת. ב-24 בספטמבר 1913 (כ"ב באלול תרע"ג), הגיע המסע לקיצו ומשפחת לפידות התיישבה ביפו. סבא בדק את האפשרות להתיישב בכפר אוריה, אולם אדמת הטרשים והתנכלות ערביי הסביבה מנעה זאת מן המתיישבים החדשים. הקבוצה התפרקה ו"אגודת מנישביץ" העבירה את האדמות לקרן הקיימת לישראל.

ביפו שכר סבא דירה ליד בית-החרושת של האחים ואגנר אשר השתייכו לקבוצת הטמפלרים שהגיעו מגרמניה. היה זה מפעל ליציקות ברזל והרכבת מנועים ומשאבות מים, שהוקם בשנת 1890 והביא לפיתוח מזורז של הכלכלה ביפו ובסביבתה הקרובה והרחוקה.

בקיץ 1914 פרצה מלחמת העולם הראשונה בין גרמניה והאימפריה האוסטרו-הונגרית לבין "מדינות ההסכמה" שכללו את בריטניה, צרפת, רוסיה ולבסוף גם את ארצות-הברית. באוקטובר 1914 הצטרפה תורכיה למלחמה לצד גרמניה והאוסטרו-הונגרים.

עם פרוץ המלחמה ביטלו השלטונות התורכים את זכויות היתר שהיו לבעלי אזרחות זרה. הסדר זה נקרא "משטר הקפיטולציות" והאזרחים הזרים נהנו מהחסות שהעניק להם הקונסול של ארצם. ג'אמל פאשא, שנתמנה מושל עליון של סוריה רבתי, דרש מכל האזרחים הזרים לקבל על עצמם אזרחות תורכית ולשרת בצבא בהתאם לצו גיוס חובה. יהודים בעלי אזרחות זרה ניסו לברוח למצרים, שם שלטו הבריטים שלא טרחו לגייס אזרחים זרים.

מכל העובדות הנסיבתיות עולה כי משפחת לפידות קבלה על עצמה אזרחות תורכית. שבתאי היה הבן היחידי שהגיע לגיל גיוס והיה צורך להסתירו כדי שלא יגויס בכוח לצבא התורכי.

כבר בתחילת המלחמה הוטל הסגר ימי על חופי ארץ-ישראל, ומשחתת צרפתית התקרבה ליפו והפגיזה את המפעל של האחים ואגנר בשל החשד שמייצרים בו נשק עבור הצבא התורכי. ההפגזה הורגשה בכל הסביבה, וקירות הבית בו גרה משפחת לפידות רעדו מהדף האוויר.

בעקבות המצב החדש שנוצר, שם סבא פעמיו לירושלים עיר הקודש. בירושלים הוא קנה בית ישן בשכונת מאה-שערים, ולאחר שיפוצו העביר את משפחתו אליו. הבית היה בית-דירות גדול ובחזיתו היו מספר חנויות.

הדירות והחנויות הושכרו, להוציא חנות אחת, בה מכרה המשפחה מיני גלנטריה. ההכנסה משכר-הדירה אפשרה לסבא לפרנס את משפחתו בכבוד, והסבתא הייתה מאושרת. אמנם קשיי הקליטה היו מרובים והעול של ניהול הבית היה כבד, אולם לעומת זאת התגשם חלום חייה – היא זכתה לחיות בעיר-הקודש ירושלים.

השלטון התורכי העוין החרים כל דבר שהיה לו שימוש מלחמתי, החל בבהמות ואמצעי תחבורה למיניהם וכלה במצרכי מזון. בגלל המחסור בפחם, נכרתו היערות בארץ והעצים שמשו להסקת קטרי הרכבות וכן לחימום הבתים בחורף. ככל שהתארכה המלחמה, הלך המצב והחמיר. הרעב שפקד את הארץ הורגש במיוחד בירושלים, שהייתה רחוקה מהאזור החקלאי. סבתא התקשתה להאכיל את משפחתה, לכן החליט סבא לשלוח את הילדים הגדולים יותר אל היישובים החקלאיים שבשפלה. שבתאי, בלוויית שתיים מאחיותיו (ציפורה ולאה) נשלחו לראשון-לציון, שם עבדו ביקב ובשכר שקיבלו, קנו מזון אצל האיכרים ויכלו להתקיים בכבוד. אבי, יעקב-שאול, שהיה צעיר יותר, נשלח לעבוד בחווה החקלאית בבן-שמן, שהוקמה על-ידי יצחק אלעזרי וולקני (ועלקוסקי). שם קיבל אבא תמורת עבודתו מקום מגורים ואוכל במטבח המשותף.

הקשר בין ירושלים והשפלה היה קשה מאוד. הדואר לא פעל וטלפון לא היה בנמצא. גם התחבורה לא הייתה סדירה, ולא תמיד נמצאו הסוסים כדי להסיע את הכרכרות. לעיתים לא נותר מנוס משימוש בשיטה הישנה נושנה – ההליכה ברגל. לקראת פסח של תרע"ו (אפריל 1916), החליט סבא לבקר את ילדיו. מאחר שלא נמצאה כרכרה להסיע אותו, פתח בצעדה מירושלים לשפלה. הוא התעלם מן הסכנות שריחפו על ההולכים בדרכים, כי דאגתו לילדיו גברה על פחדיו. תחילה הגיע לבן-שמן, כדי לבקר את אבי ומשם פנה לראשון-לציון לבקר את יתר ילדיו. הימים היו ימי האביב, אולם חג הפסח הממשמש ובא לא הותיר לסבא זמן להאריך את שהותו עם ילדיו. הוא ניצל את ביקורו ביקב של ראשון-לציון כדי לקנות יין לפסח וכך צעד בחזרה לירושלים כאשר בקבוק גדול של יין "כשר לפסח" על כתפו. הדרך לירושלים הייתה קשה והמשא הכבד גרם להאטת קצב ההליכה. השמש שקעה, וירושלים הייתה עדיין רחוקה. סבא חשש מפני ליסטים שנהגו להסתובב בדרכים עם חשכה, והחליט לעשות את הלילה בכפר הערבי אבו-גוש. מלון כמובן שלא היה בנמצא, ולבית ערבי לא העז להיכנס. מאחר שגם בשדה חשש ללון, ביקש מחסה במנזר הידוע באבו-גוש. כך בילה יהודי דתי את הלילה במנזר, ולידו בקבוק היין "כשר לפסח".

הרעב בירושלים פשט בכול ומחלות החלו פוקדות את העיר. סבתא, שחסכה אוכל מפיה כדי להאכיל את משפחתה, הלכה ונחלשה וכאשר חלתה בדיזנטריה, לא יכול היה גופה הצנום להתגבר על המחלה. היא נפחה את נשמתה בראש השנה תרע"ז (ספטמבר 1916), ונקברה בהר הזיתים, המשקיף על הר הבית. לפי המסורת היהודית, רק צדיקים זוכים להחזיר את נשמתם לבורא בחג ראש השנה. מות סבתא הייתה מכה קשה לכל המשפחה; חמשת הילדים שגרו בארץ לא היו נשואים עדין, וגם הסב, למרות אישיותו החזקה והנמרצת, לא רק שאהב את אשתו, אלא אף היה תלוי בה במידה רבה.

באוקטובר 1917 החל הצבא הבריטי, בפיקודו של הגנרל אדמונד אלנבי, את המתקפה הגדולה על ארץ-ישראל. באר-שבע נכבשה בסערה, וב-9 בדצמבר 1917, נר ראשון של חנוכה, נכבשה ירושלים. אלנבי נכנס בשערי העיר ברגל, מתוך כבוד לקדושתה, ויהודי ירושלים קיבלוהו כמשחרר. כעבור שנה בערך נכבשה הארץ כולה וב-30 באוקטובר 1918 נכנעו התורכים וחתמו על הסכם שביתת-נשק עם "מעצמות ההסכמה". בכך תמה מלחמת העולם הראשונה.

כחודש ימים לפני כניסתו של הגנרל אלנבי לירושלים, הגיע אל הלורד רוטשילד באנגליה מכתב משר החוץ הבריטי (שנודע לימים כ"הצהרת בלפור") וזה לשונו:

משרד החוץ
2 בנובמבר 1917

לורד רוטשילד היקר,
בעונג רב הריני מוסר לך, בשם ממשלת הוד מלכותו, הצהרת-אהדה לשאיפות היהודיות הציוניות, שהוגשה לקאבינט ואושרה על ידו: "ממשלת הוד מלכותו תראה בעין יפה את הקמתו של בית לאומי לעם היהודי בארץ-ישראל ותעשה כל מאמץ כדי לקדם השגת מטרה זו; עם זאת מובן היטב שלא ייעשה דבר העלול לפגוע בזכויותיהן האזרחיות והדתיות של העדות הלא יהודיות הקיימות בארץ-ישראל או בזכויות ובמעמד המדיני שנהנים מהם יהודים במדינות אחרות".
אכיר לך תודה אם תביא הצהרה זו לידיעת הפדרציה הציונית.

שלך בכנות
ארתור ג'יימס בלפור

עם כיבוש הארץ על-ידי הצבא הבריטי וסיום המלחמה, חזרו החיים לאיטם למסלולם הרגיל. היהודים בעלי האזרחות הזרה, שגורשו מן הארץ בזמן המלחמה על-ידי התורכים, החלו לחזור לבתיהם ולבנות את ההריסות שהותירה המלחמה האיומה.

הצהרת בלפור, להקים בארץ-ישראל בית-לאומי ליהודים, הפיחה תקוות רבות בקרב היישוב היהודי בארץ והשלטון הבריטי נתקבל בברכה. עם תום המלחמה חזרו ילדי לפידות לירושלים והמשפחה התאחדה מחדש.

צבי משה לפידות בונה בירושלים

ראשית שנות העשרים של המאה העשרים היו שנים של עלייה ושגשוג, וסבא החליט כי הגיע הזמן לנסות את מזלו בבנייה.

לא רחוק משכונת מאה-שערים שכן בית-היתומים הגרמני "שְׁנָלֶר". בית-היתומים היה בנוי על שטח אדמה גדול, מוקף בחומה גבוהה, ובעלותו היו גם שטחי קרקע רבים באזור שבין שְׁנָלֶר לבין שכונת מאה-שערים. היה זה אזור סלעי שלא היה ראוי לעיבוד חקלאי. יהודי מאה-שערים נמנעו מלהתקרב למחנה שְׁנָלֶר ולא קיימו יחסי שכנות עם יושביו הנוצרים. סבא, לעומת זאת, התיידד עם מנהל בית-היתומים, גרמני נוצרי בשם באוֹאֶר, ובזכות ידידות זו ולאור המצב הכספי הקשה של בית-היתומים, ניאות באוֹאֶר למכור לסבא חלקת אדמה מחוץ לחומות בית-היתומים. סבא הכשיר את הקרקע שקנה, ובשנת 1923 בנה עליה בית בן שתי קומות. היה זה הבית היהודי הראשון שנבנה באזור זה מחוץ לשכונת מאה-שערים (כיום רחוב מלכי ישראל מספר 24, פינת רחוב עמוס 2). עם גמר הבנייה, ביקש סבא להשכיר את דירות הבית, אולם לא נמצאה אפילו משפחה אחת שהעזה לגור כה קרוב למחנה שְׁנָלֶר, וזאת מחשש ליסטים ערביים שהסתובבו באזור. בלית-ברירה, העתיק סבא את משפחתו אל הבית החדש שבנה, וכך גרה לה משפחת צבי-משה לפידות בבית בודד ששכן בין מאה-שערים לשְׁנָלֶר. לא עבר זמן רב ונמצאו כמה יהודים אמיצים שהסכימו לשכור דירה בבית סבא. לאחר מספר חודשים החלו בעלי הון להתעניין ברכישת הבית ולפני שיצאה שנה מיום שנסתיימה הבנייה, נמכר הבית.

לאחר מכירת הבית הראשון, קנה סבא מגרש נוסף בסמוך לו והחל בבניית הבית השני, שעמד על תילו בשנת 1925 (כיום רחוב מלכי ישראל מספר 16, פינת רחוב יונה 1). (בראשית שנות אלפיים נהרס הבניין בחלקו וכיום שוכן שם סניף של בנק המזרחי). וכך, באזור השומם שבין מאה-שערים ושְׁנָלֶר, עמדו בדד שני בתים, הדומים אחד לשני כשני תאומים זהים. ברגע שנסתיימה בניית הבית השני, עברה משפחת לפידות לגור בו. בבית זה נישאו הבנים והבנות לבית לפידות עם בחיר ליבם והקימו את משפחותיהם.

הדיירים הראשונים בבית לפידות, הייתה משפחת סוקניק. אבי המשפחה, אותו הכיר סבא משה לפידות עוד ברוסיה הלבנה, היה פרופסור לארכיאולוגיה באוניברסיטה העברית בירושלים. אשתו, חסייה, הקימה את גן הילדים הראשון בשכונת זיכרון משה הסמוכה. הבן הבכור, יגאל ידין, היה

לימים רמטכ"ל צה"ל ולאחר מכן היה אף הוא פרופסור לארכיאולוגיה באוניברסיטה העברית. הבן השני, יוסי ידין, היה לימים שחקן תיאטרון והבן הצעיר, מתתיהו סוקניק, היה לימים טייס בחיל האוויר ונפל במלחמת העצמאות בהגינו על תל-אביב.

המעשה החלוצי של סבא דרבן יהודים נוספים, שאזרו עוז ובנו באותה סביבה. כאשר גדל מספר הבתים, התאספו תושבי המקום והכריזו על הקמתה של שכונה חדשה בירושלים. סבא, שהיה מראשי הדוברים, הציע לקרוא לשכונה בשם "גאולה", כי גאל את אדמתה מידי הגרמנים. הצעתו נתקבלה, ומאז נקראת השכונה הסמוכה למחנה שְׁנָר בשם "גאולה".

הבית הראשון, ברחוב מלכי ישראל 24 פינת רחוב עמוס מספר 2

הבית השני נמכר ליהודייה שעלתה מארצות-הברית, כומיל שיינע חיה שמה ומשפחת לפידות המשיכה לגור בו בשכירות.

המדרגות שהובילו לקומה השנייה

וכך מתאר בן-אריה את בניית שני הבתים הראשונים שבנה סבא לפידות:

פרק אחד עשר: שכונות הבוכרים, גאולה וכרם אברהם

יזמים יהודים החלו פונים אישית כדי לקנות חלקות קרקע משלהם, ובין הצדדים נרקמו עסקאות. אחד מהיזמים הללו, יזם לא ידוע, צבי משה לפידות, עלה ארצה מגרודנה שלייד וילנה כבר בשלהי התקופה העות'מאנית. שם עסק במסחר, עשה הון, נשא אישה ונולדו לו שלושה בנים ושלוש בנות. כולם עלו ארצה. כאן קנה בתחילה בית גדול בשכונת מאה שערים, שם שיכן את כל בני משפחתו וכן חנויות ועסקים ששימשו לו מקור הכנסה. בתקופת המנדט עשה נהוג לעצמו, הוא קנה בתים באזורים לא מפותחים יחסית, העביר אליהם את משפחתו הגדולה ולאחר שהמקום התבסס מִכָּרַם ועבר למקומות אחרים. בראשית שנות העשרים הוא החל לבוא בקשרים עם אנשי שנלר שחזרו ארצה. בשנת 1923 רכש מהם חלקת קרקע, בקרבה רבה למקום מוסדם, כיום רחוב מלכי ישראל 24 פינת רחוב עמוס 2 (אז רחוב מאה שערים, ולאחר מכן רחוב גאולה). במקום בנה בית בן שתי קומות, כנראה הבית הראשון שנבנה בכל האזור, ואילו העביר את משפחתו⁵²⁴ (ראו בהמשך בלוח הבתים והמשפחות). לאחר כשנתיים ב־1925 קנה לפידות חלקה שנייה מאנשי שנלר, קרובה לראשונה, היום ברחוב מלכי ישראל 16, פינת רחוב יונה 1, ובנה עליה בית שני (ראו בלוח הבתים והמשפחות בהמשך). את הבית הראשון מכר ואת משפחתו העביר לבית השני, העומד גם הוא עד היום,⁵²⁵ בית זה נודע לאחר מכן בשם בית קומיל. לימים גרה בו משפחת הסופר חיים באר. בהתכנסות הראשונה של בוני הבתים בשכונת גאולה ב־1929, מצוין גם צבי משה לפידות ברשימה של האנשים הקשורים לאזור.⁵²⁶ אך כבר בראשית שנות השלושים החליט כנראה למכור גם את הבית כאן ועבר עם משפחתו לשכונת רחביה.⁵²⁷

כמו צבי משה לפידות, גם יזמים אחרים רכשו כאן שטחי קרקע משנלר. בהם בלטו כמה יזמים שנודעו כרוכשי קרקעות. אחד מהם הוא ירחמיאל אמדורסקי, בעל מלונות נודע בירושלים ואיש עסקים. כבר בראשית המנדט הוא בנה את אחד הבתים הראשונים בשכונת רוממה המקורית. כן השתתף ברכישת קרקעות בשכונת מקור ברוך,⁵²⁸ ואף באזור כאן היה מרוכשי הקרקעות הראשונים. בפגישת ההתכנסות הראשונה של בעלי הבתים והמגרשים של אזור גאולה ב־1929 מצוין שמו, אך לא מצאתי שבנה בית בשכונה, כנראה שמכר את המגרשים שרכש לבונים אחרים.⁵²⁹ עוד יזם, שניהל גם הוא משא ומתן עם אנשי שנלר הגרמנים ורכש מהם קרקעות באזור, היה הסוחר היהודי אברהם חסידוף. גם הוא מצוין ברשימת בעלי הבתים והמגרשים שהשתתפו בישיבת ההתכנסות הראשונה ב־1929.⁵³⁰ אם כי מקום המגורים שלו ושל משפחתו היה מחוץ לשטח כאן, בבית הגדול שלו, אחרות כדי שהשטח הכללי לא יקטן, אך נראה כי לא תמיד עמדו בכך, ראו גורדון, שנלר, מסמך מ־13.5.1925. פרטים אלה העביר לידיעתי, גיל גורדון.

524 על צבי משה לפידות, תולדותיו, עלייתו ארצה, רכישת הבית בשכונת מאה שערים ואחר כך רכישת הקרקע מאנשי שנלר ובניית הבתים בקרבה למוסד זה, ראו בספר של נכדו, לפידות, על חומותיך, עמ' 17-19. יהודה לפידות סייע בידי בפרטים רבים על סבו ועל משפחתו ועל זיהוי הבתים שבנה סבו ברחוב מלכי ישראל ועל הבית הראשון שבנה ברחוב מלכי ישראל 24, פינת עמוס 2.

525 לפי דברי יהודה לפידות, את הבית הראשון שבנה צבי משה לפידות הוא מכר לגברית, כנראה הייתה זו הגברית בנין המצוינת להלן בלוח הבתים והמשפחות, המבוסס ביסודו על מפקד הסוכנות היהודית מספטמבר 1939, ראו שם. לפי דברי בני המשפחה, הגברית שקנתה את הבית מסבם הייתה בידידות רבה אתם ואף הביאה לבתו מתנה מיוחדת לרגל נישואיה ב־1925.

526 על התכנסות זו ראו להלן וכן בלוח 135: לוח ראשוני השכונה.

527 צבי משה לפידות בנה אחר כך בשכונת רחביה עוד שני בתים, ברחוב אבן עזרא 19 וברחוב קרן קיימת 21. בניו השתתפו עמו בבניין הבתים. על בתים אלה ראו בלוח הבתים והמשפחות של שכונת רחביה א. לאחר זמן, כנראה באמצע שנות השלושים, עבר לפידות לרחוב מטודלה, לקצה שכונת רחביה של אז, ובנה שם עוד שני בתים ברחוב מטודלה 9 ו־16, ראו לוח הבתים והמשפחות של רחוב מטודלה בשכונת רחביה ד.

528 על ירחמיאל אמדורסקי ראו באזור הפנימי של רחבת שער יפו, במלון מרכז ובהערות שם. ברחוב בן יהודה 10, הקים את בית מלון מרכז החדש ראו שם גם ההערות.

529 ראו בדיון על פגישת ההתכנסות של התושבים ובעלי המגרשים הראשונים בשכונת גאולה ובלוח המצורף שם.

530 על אברהם חסידוף ועל מעורבותו ברכישת קרקעות בשכונת גאולה וכרם אברהם, ראו ברשרועי, יקירי ירושלים, עמ' 64-72.

שם אף מצוין כי שכונת גאולה נקראה על שם בתו הבכורה של חסידוף, גאולה, ראו שם, עמ' 69. גאולה נישאה לאליעזר

על בנייתה של שכונת גאולה כותב יהושע בן-אריה:²

שלא כבשכונות היהודיות הרבות שקמו בירושלים בשלהי התקופה העות'מנית, שמאחוריהן עמדו יוזמות של גופים שונים כמו נדיבים-פטרונים מחו"ל, אגודות מאורגנות של תושבים מהעיר העתיקה, אנשים וקבוצות מבני עדות ארצות-המזרח, ארגוני כוללים שקמו והתפתחו בירושלים בעיר העתיקה וחברות מסחר שתכננו ובנו שכונות מתוכננות מראש, הרי שמאחורי ההקמה של השכונות גאולה, כרם אברהם ותל-ארזה לא עמדה שום פעולה מתוכננת מראש של גוף חברתי כל שהוא, אלא הייתה זו יוזמה של יחידים, שבחלקם קנו קרקעות לצורכי בניית בתי מגורים למשפחותיהם ובחלקם אנשי עסקים שקנו קרקעות מתוך כוונת למוכרם לאנשים פרטיים למגורים, לשם מטרות רווח עסקי. אלא שתוך כדי בניית הבתים, החלו התושבים שנכנסו לגור באזור, מתארגנים הם עצמם, לתכנון משותף של השטח ולהמשך בנייה בו, עד ליצירת שכונות של ממש.

גם שלא כשכונות הגנים הנודעות שקמו בירושלים בתקופת המנדט, כמו תלפיות, בית-הכרם, רחביה, בית-וגן, קריית-משה ועוד, שמאחוריהן עמדו גופים ציוניים מאורגנים שמגמתם הייתה תכנון מראש של גודל השכונה ואופייה, הרי שמאחורי ההקמה של השכונות כאן לא עמדו גופים כאלה ולפיכך לא תוכננו מראש גנים שכונתיים ומבני ציבור של מוסדות כמו בתי-כנסת, בתי-ספר וכדומה. התכנון שהסתמן כאן היה בעיקרו של רחובות מצטלבים ובתי-מגורים רבים, בחלקם המכריע בני שתי קומות, לקליטה של משפחות רבות בתוכן. עיקר הבנייה התבצעה תוך כדי ההתפתחות והגידול של השכונות כאשר הן משתלבות גם בשכונות שכונות ובדרכים ראשיות ועירוניות שעברו לידן.

² יהושע בן-אריה, ירושלים היהודית החדשה בתקופת המנדט, עמודים 1468-1469.

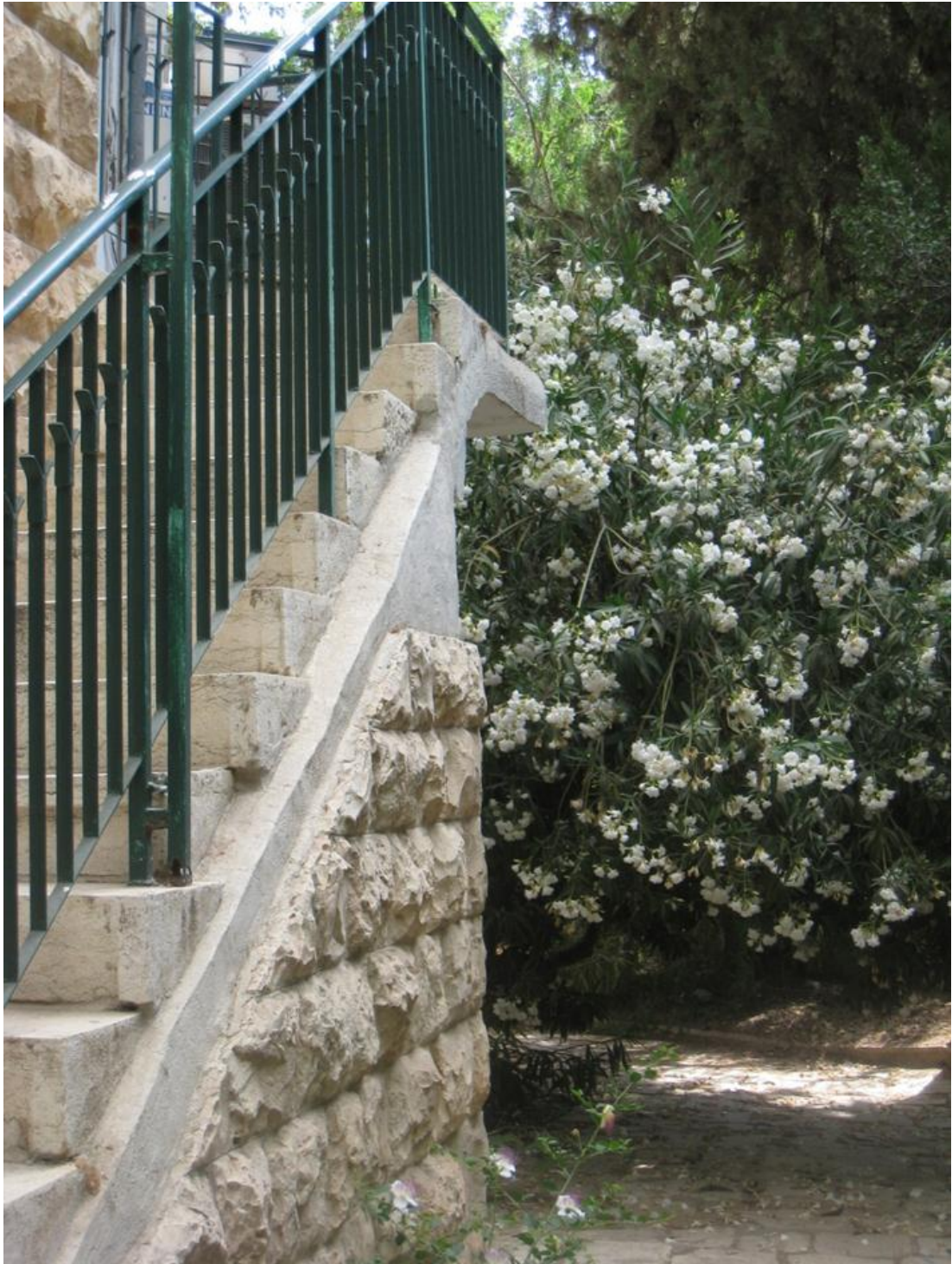
המדיניות של סבא לפידות הייתה לבנות במקום מבודד, בו המגרשים זולים, ולמכור את הבית לאחר פיתוח האזור. כך נדד מגאולה אל שכונת רחביה, שהחלה אז להתפתח. הבית הראשון שבנה סבא עם בנו יעקב שאול, אבי, ברחביה היה ברחוב אבן-עזרא מספר 19. באותם ימים, נהגו לבנות בירושלים את המדרגות לקומה השנייה מחוץ לבניין (בניית חדר מדרגות כפי שאנו מכירים היום, הייתה אז בבחינת חידוש). לימים סיפר לי אבי, כי בבית שנבנה ברחוב אבן-עזרא התעוררה בעיה בבניית המדרגות, כי הבנאי הערבי לא בא לעבודה והבנייה התעכבה. פנה סבא אל אבי והציע לו לבנות את המדרגות בעצמו. השיב אבא כי הוא לא בנה מדרגות מימיו ואינו יודע כיצד עושים זאת. הגיב על כך הסב:

שמע, יענק'ל, אתה הרי יהודי חכם. האם יעלה על הדעת שדבר שערבי בור מסוגל לעשות, לא תוכל גם אתה לבצע?

העז אבא ובנה את המדרגות, ועל אף שיצאו קצת עקומות, הן עומדות וקיימות כבר למעלה מ-70 שנה.

לאחר זאת בנו האב ושני בניו (יעקב שאול ומרדכי) בית ברחוב קרן קיימת מספר 21 (מול הגימנסיה העברית). יש לציין כי הבתים הראשונים שבנה סבא צבי משה בגאולה היו בני שתי קומות והכניסה לקומה השנייה הייתה באמצעות מדרגות חיצוניות. הבת שנבנה ברחוב קרן קיימת, היה כבר בן שלוש קומות והכניסה לקומות העליונות היו כבר באמצעות חדר מדרגות מודרני.

המדרגות העקומות שהובילו לקומה השנייה ברחוב אבן-עזרא מספר 19.

הבית ברחוב קרן-קיימת מספר 21

- לנדאו, אלמנה (4); שטראוס, אלמנה ושתי בנות, האחת מורה בשפיצר, השנייה מורה להתעמלות בביתה;⁵²⁴ [דוד בן-גוריון;⁵²⁵ ד"ר פישל יוסף-וולטר⁵²⁶] <38/43>
- אבן עזרא 13 פרוג'נין ד"ר אברהם-צבי פרוג'נין-הלפרין מרים (3), הוא רופא ילדים, מייסד ומנהל סניף קופת חולים בעיר, היא רופאה בקופת חולים⁵²⁷ [ד"ר ולטר י' אלקן רופא כללי]⁵²⁸ <38/42>
- אבן עזרא 15 ברוך אפרים, ראו רחוב אברבנאל 14
- אבן עזרא 17 כץ, ראו רחוב אברבנאל 13
- אבן עזרא 19 [לפידות צבי משה];⁵²⁹ גרסון; כרמי אשר ומרים (3), אשר מנהל סניף "דובק" בירושלים, מרים מורה לאנגלית בגימנסיה רחביה;⁵³⁰ וינר מרדכי ורבקה (3), פקיד בהדסה; סלבני נח וחיה (4), ובהם חותנת), פקיד במחלקה הסטטיסטית של ממשלת ארץ-ישראל; אילני אפרים וחמדה (3), אפרים פקיד, חמדה מורה במוצא [פנסיון נוסדורף]⁵³¹ <38/31>
- אבן עזרא 21 ברוך נפתלי, ראו רחוב רמב"ן 24
- אבן עזרא 23 בהר מרדכי, ראו רחוב רמב"ן 29
- אבן עזרא 25 חרים;⁵³² רוזנפלד אליהו ודינה, פקיד בבית המסחר לברזל פרלמן, דינה פקידה בחברת הכשרת הישוב;⁵³³ וולף יונה ואסתר (5), סרסור (מתווך נדל"ן) במשרדו בבניין הרוסים;⁵³⁴ לנגוצקי משה ופרומה (4), משה פקיד בחברת האשלג, פרומה אחות ברפואה ציבורית;⁵³⁵ רייפר אברהם ויפה (4), אדריכל במחלקת עבודות ציבוריות; ליבונטין בנימין ורחל (3), מנהל חשבונות באשלג; לוינזון לוטה, עיתונאית; רוזנצוויג אריה וחנה, חנווני בבית כאן ; עסקים: בדין מ', כלי בית ומטבח⁵³⁶ <25/29>
- אבן עזרא 27 אדאטו, ראו שדרות בן מימון 32
- 524 הבת חיה שטראוס הייתה מורה ידועה להתעמלות ברחביה, ופעילה עד לשנים האחרונות.
- 525 לפי דברי אהרון ליפמן, שגר בבית ממול ברחוב אבן עזרא 12, בבית זה גר בן-גוריון כשנשאר ללון בירושלים, כנראה לאחר 1939, שכן במפקד משנה זו מצוין שבן-גוריון ובני משפחתו היו דיירי משנה בשדרות בן מימון 27, ראו שם, עמ' 289.
- 526 בשנת 1936 גר כאן ד"ר פישל, מורה באוניברסיטה, חוקר ארץ-ישראל והאיסלאם, ראו ספר האישים 1936.
- 527 על ד"ר אברהם-צבי פרוג'נין, ראו ספר האישים 1936. על שמם מרפאת פרוג'נין שהייתה ברחוב עליאש במרכז ירושלים. על שניהם ראו לוי ולוי, רופאים, עמ' 303.
- 528 ד"ר אלקן, לפי מדריך עסקים תש"ח. ראו גם לוי ולוי, שם, עמ' 79.
- 529 הבית כאן הוא הבית הראשון שבנה הזים לפידות ברחביה, ראו הבית השני שבנה ברחוב קרן קימת 21, שם בהערה על שאר הבתים שבנה בשכונת גאולה וברחוב מטודלה. על לפידות ראו בספרו של נכדו יהודה לפידות, על חומותייך, עמ' 18, שם גם על המדרגות החיצוניות שנבנו בבית זה והעומדות בו עד היום.
- 530 על חנות "דובק" לסיגריות, ראו ליד שכונת עזרת ישראל, ברחוב יפו 58. בנוגע לדובק ראו גם על מנשה אלישר, שגר ברחוב אלחריזי 24 ועסק בעסקי מסחר סיגריות.
- 531 לפי רחביה, פנקס כתובות 1936, גרה כאן צילה נוסדורף, בעלת פנסיון נוסדורף. על פנסיון זה ראו רמון, דוקטור, עמ' 61. בספר רשימות עסקים 1936, נקרא פנסיון רחביה.
- 532 על בית זה יש שלט: "בית אליקים חרים ורבקה חרים". בשלט מצוין כי רבקה היא בתו של ד"ר אופרט. אליקים חרים היה קבלן בניין. ראו מגוריו הקודמים בשכונת כרם אברהם, ברחוב מלאכי 32 (אז רחוב מלאכי 25), ובהערה שם על עוד בתים שהיו לו באזור. ראו גם על אחיו שלמה חריס, שגר בקרבת מקום, ברחוב אלפסי 7, פינת רד"ק 6. שם גם על בני משפחתו כולל היה מינה. על עוד אח משה חריס, שהיה גם זג וגר בשכונת כרם אברהם, ברחוב צפניה 28, ראו שם, כולל גם על בני משפחתו הוא.
- 533 בית המסחר לברזל פרלמן היה אז ברחוב שושן 2-6, ליד רחוב סטורס (היום רחוב כורש), ראו עמ' 975.
- 534 ד"ר יונה וולף עסק בנדל"ן, ראו בבניין הרוסים, בתי סטאורי, ברחוב יפו 28-30.
- 535 משה לנגוצקי היה ממקימי מפעל האשלג בים המלח, ואיש מרכזי במפעל. הבן יוסי הוא גאולוג. שימש מפקד הסיירת הירושלמית במלחמת ששת הימים.
- 536 בדין, לפי רחביה, פנקס כתובות 1936.

קרון קימת 19 בריסקר-אזרחי שמואל ובילה (5), בעל מספרה, ברחוב בן יהודה 1⁴⁴⁶; פוקס אמוץ ושרה, אמוץ בעל משרד לתיירות "סמר" ברחוב בן יהודה, שרה מורה לאנגלית בגמנסיה רחביה⁴⁴⁷; עסקים: אטליז "הגיינה", האחים זמל את ליפשיץ⁴⁴⁸; "רחביה", נקניקיה⁴⁴⁹; סנדלרייה נקאש נסים⁴⁵⁰ <38/68>

קרון קימת 21 [לפידות צבי-משה]⁴⁵¹; שטרנזהר חיים עוזר וחווה-מלכה, רב, חי על תמיכה ושכר דירה; הבן יוסף ופרידה שטרן, סוחר; בהרל מאיר וצילה (4), בנקאי, בנק לקרדיט ולהשקעות⁴⁵²; הורביץ ישעיהו ורומה (3), פקיד בקרן היסוד; דגני אריה והדרה (3), פקיד משרד המעתיק בית הלואה וחיסכון, בבן יהודה, ראו שם; בולוטין זאב וחנה (5), פקיד באפ"ק⁴⁵³, לאופר רבקה, תופרת לבגדי גברות בביתה; עסקים: עקיבא קרשטיין, המכולת כאן, מגוריו בשכונת שערי חסד, ברחוב השל"ה 7; ניבולסקי מ', מכולת, מול הגימנסיה⁴⁵⁴; נוימרק ש', מכולת⁴⁵⁵; אגאבאבא מ', חייט מומחה, מול הגימנסיה⁴⁵⁶; רפדייה "תקשיט"⁴⁵⁷ <38/67>

קרון קימת 23 גולדברג חיים ושרה (3), שכר דירה; לדברג חיים וחווה (7), בעל מכולת ברחוב קרון קימת 10; מאיון הינה ולאה, אלמנה ובתה, הבת פקידה בסוכנות מסחר "משה מאיון" ברחוב יפו⁴⁵⁸; פללנבאום רבקה, אלמנה ושלושה ילדים, בעלת בית המסחר לממתקים "יהודית" (על שם הבת), בקרון קימת 17; בלומברג יעקב ודורה (3), פקיד בסוכנות; פיש משה והניה (3), בעל מכבסה "צנטרל", מול גימנסיה רחביה⁴⁵⁹; מס חנה, גרושה ושני ילדיה, עוזרת במעבדה של ד"ר סלו לוי, רופא שיניים בבית הלביריך; קלרמן מנשה וגיזלה, פקיד בבית החרושת נעלי ארצנו בגבעת שאול; ד"ר קלרמן משה-הרמן ומרטה, סוכן בנק העולים ברחוב יפו; עסקים: ששון יעקב, סנדלרייה⁴⁶⁰; סגל, דגים ועופות⁴⁶¹ <38/66>

446 בריסקר-אזרחי היה בעל המספרה העברית המודרנית הראשונה בירושלים. על משפחתו וביתו ראו במפורט רמון, דוקטור, עמ' 84, 122-124, וכן בספרו, אזרחי-בריסקר, בית. הבן, הסופר יהודה האזרחי ז"ל, כתב רבות על ירושלים. המספרה הייתה לפני כן ברחוב יפו מול גן העיר ובעוד מקומות. האזרחי היה גם מאפר בהצגות ופעיל בארגון בעלי מלאכה, ראו בכתבתו של גנחובסקי, הגרפיקאית, עמ' 18-22. בשנות השלושים הגביה את ביתו באמצעות הוספת קומות, ראו רמון, דוקטור, עמ' 120. בקומה השנייה גר זמן מה חיים יסקי, מנהל בית החולים הדסה בהר הצופים, שעבר אחר כך לרחוב מולכו 9, ראו שם. בשנת 1936 גר בבית גם ד"ר יעקב כהן, בעל חנות מחלבה, ראו מודעת פרסומת בספר רחביה, פנקס כתובות 1936.

447 משפחת פוקס עלתה לארץ מאנגליה. חשוכי ילדים. לא הצלחתי לברר מקום משרד סמר ברחוב בן יהודה.
448 לאחים זמל היה (בשותפות עם ליפשיץ) אטליז "הגיינה" גם ברחוב אגריפס 4, בית מלון פלטיין, ראו שם. לעתים חלקו את הניהול ביניהם בין שני המקומות. ברשימות עסקים 1939 מצוין האטליז כאן.

449 הנקניקיה מצוינת גם במדריך עסקים תש"ח.
450 רחביה, פנקס כתובות 1936, מצוינת כאן הסנדלרייה של נסים נקאש. ירדו אליה במדרגות. על מגורי נסים נקאש ראו רחוב נסים בכר 32 באזור הנחלאות.

451 את הבית כאן בנה היום לפידות. ראו שני הבתים שבנה קודם בשכונת גאולה ברחוב מלכי ישראל 16 ר-24 ושני הבתים שבנה אחר כך ברחוב מטודלה 9, ושם עליו. כאן ברחביה בנה עוד בית ברחוב אבן עזרא 19, שם מדרגות, העומדות בבית עד היום. ראו עליו בספר של נכדו, יהודה לפידות, על חומותיך, עמ' 18. גם הדר המדרגות בבית זה שומר במידה רבה על צורתו המקורית, עד היום.

452 מאיר בהרל היה מהיוזמים והמקימים של גן רחביה. זמן קצר לאחר מפקד 1939 עברה המשפחה לגור בגן רחביה. ראו עליו ועל משפחתו שם, עמ' 503. כמו גם על הבנק לקרדיט ולהשקעות. על אחיו דוד, ראו רחוב רמב"ן 33.

453 חנה בולוטין היא בתו של חוקר ארץ-ישראל א"מ לונץ. פרסמה שני ספרים עליו בשמה, האחד מיד לאחר מותו, חנה לונץ, חיי אבי, ירושלים תרע"ט, והשני חנה לונץ-בולוטין, מאיר נתיבות ירושלים, חיי אברהם משה לונץ, ירושלים תשכ"ח. משפחת בולוטין עברה אחר כך לחיפה.

454 על מגורי משפחת ניבולסקי, ראו רחוב הר"ן 14.

455 רחביה, פנקס כתובות 1936, מצוינות כאן המכולות של ניבולסקי ושל נוימרק. בספר רשימות עסקים 1936 מצוינת מכולתו של קרשטיין, ייתכן שהתחלפו, או שהיו כמה מכולות, או שהיו שותפים.

456 אגאבאבא החייט מוזכר בתוך רחביה, פנקס כתובות 1935; 1936. ראו משה אגאבאבא בשדרות בן מימון 3, ייתכן שקשורים בקשרי משפחה או שזהו אותו האיש.

457 המרפדייה לפי עסקים תש"ח.

458 סוכנות מאיון הייתה ברחוב יפו, בתי הארמנים, 17-19, מול גן העיר, ראו שם.

459 מכבסת צנטרל הייתה כאן. משה פיש שימש גם גנצן. הניה עבדה גם היא במכבסה. ראו גם עסקים תש"ח.

460 על המכבסה של פיש והסנדלרייה של ששון ראו גם רחביה, פנקס כתובות 1936.

461 כאן כנראה הייתה חנות הדגים והעופות של הורי הסופר והעיתונאי ישראל סגל. בספרו הוא מתאר בכמה מקומות את החנות

לאחר בניית הבתים ברחביה, פנה סבא אל קריית-שמואל, שהייתה אז שכונה חדשה ובלתי-מיושבת. הבית הראשון נבנה ברחוב האדר"ת מספר 3, הפעם במימון הבן הגדול שבתאי, שהיה הגזבר של בנק "הלוואה וחסכון". הבית נמכר בשנת 1936, בשנה בה נולד בנו הצעיר יוסף. שבתאי נהג לומר כי יוסף הביא לו מזל, מאחר שקיבל ממכירת הבית רווח נאה (סך של 300 לירות, סכום גדול באותם ימים).

שבתאי לפידות גם בנה ביוזמתו בית ברחוב בן מתתיהו מספר 39, בו התגורר עם משפחתו. בית זה מתווסף לבתים שבנתה משפחת לפידות בירושלים.

פרק שלישי: רחביה רבתי

- חרל"פ 15 (13) פרידמן;⁶⁸⁰ פרוינד פטר ורות (3), כתבן; אהרון אברהם, סנדלר בביתו; קלושינר (שמעוני) יהושע ורחל, מלצר בקפה וינה <הבית נבנה לפני 1935 (23/37)>
- חרל"פ 17 (15) בית הכנסת אהל רבקה, ראו לעיל, עמ' 359. <23/140>
- חרל"פ 19 גולדברג פנחס ומרים, קבלן בניין מקרן הבניין;⁶⁸¹ זליג אברהם, פקיד מחלקת החקלאות האדר"ת 2 הממשלתית; יעקבי פאול ואשתו, חיים מרנטה;⁶⁸² רוטנברג הנרי, מורה בקונסרבטוריון (חלקה 50א) למוזיקה; דדוש יהודה ומרים, מדפיס בדפוס הממשלתית; מאיר חיים קורט, פועל בדפוס ליכטהיים⁶⁸³ <נבנה בין השנים 1935-1939 (23/55)>
- חרל"פ 25 גליצנשטיין; ריגלר אדולף ופרידל, (3), צבעי קבלן; ניימן מרטין ופאולה, נגר ברחוב עזה; אקרפלד זונדל ואסתר (5), בעלי אטליז; הולשביץ קלרה וחנה, גרושה ובתה, פועלת בפנסיון "דינה" <הבית נבנה בין השנים 1935-1939 (52/23)>
- חרל"פ 29 שימשילביץ ישראל מאיר וגיטל;⁶⁸⁴ מזכיר בשיבת מרכז הרב ועוזרו האישי של הרב קוק⁶⁸⁵ <חלקה 45א>, (הבית נבנה לפני 1929 (23/50)
- האדר"ת 2 גולדברג, ראו רחוב חרל"פ 17
- האדר"ת 4 קראוס;⁶⁸⁶ וקסלר שמואל ועטל (3), עובד בחנות חשמל "ליפשיץ" ברחוב יפו;⁶⁸⁷ קרויטנר שמשון, מתרגם לקולנוע אוריון ולקולנוע אדיסון;⁶⁸⁸ שטרן יצחק וקלרה, מקבל תמיכה מממשלת גרמניה. [בסיס אצל]⁶⁸⁹ <הבית נבנה לפני 1935 (23/223)>
- האדר"ת 3 לפידות;⁶⁹⁰ פטרושקה שבתאי, מוזיקאי בקפה רחביה;⁶⁹¹ וורמן שמואל וגניה, בעלי חנות הספרים "במברגר את ווהרמן" ברחוב הסולל;⁶⁹² אשהיים (3) אלמנה ובנות; ווינברג יונה וטובה, חרל"פ 13 היה במקורו בית חד־קומתי, הוסיפו לו קומות. גולדברג היה פעיל בבית הכנסת אהל רבקה, ראו ש, אהל רבקה. כנראה היה גולדברג הקבלן שבנה את בית הכנסת. אחר כך שינה שמו להרפז. בבית גרו גם זוג עולים חדשים ועוד כמה נשים בודדות. הזוג יעקבי עלה מגרמניה. אחד מהם עבד אחר כך בספרייה הלאומית. דפוס ליכטהיים היה במרכז העיר ברחוב יעבץ, ראו שם.
- ישראל מאיר שימשילביץ היה מהראשונים בשכונת קרית שמואל, ומהמייסדים והמעצבים של אורחות התפילה בבית הכנסת אהל רבקה. הוא אף סייע בהשגת הכספים מהנדבנית רבקה ראטבערג לצורכי בניית בית הכנסת. נראה כי גם אחיו, אליקים יהושע שימשילביץ, היה מחברי השכונה, אך לא זכה בהגדרה. הוא גר בשכונת גאולה ברחוב חגי 9 או 19, ראו שם. מידע זה קבלתי מבנו, ד"ר יעקב שלהב, שמסר לי פרטים על הבית ועל משפחתם. וראו גם הבית בשכונת שעריחסד ברחוב שערי חסד 18, שנבנה על ידי סב המשפחה.
- הבית המקורי של שימשילביץ היה של קומה אחת. לקראת סוף שנות הארבעים מכרה את הבית משפחת שימשילביץ למנהל ישיבת "כוכב יעקב טשעביץ", שהוקמה מחדש בשכונת שערי חסד, בראשות הגאון מטשעביץ. אז הוסיפו לו קומה, הרחיבוהו ושדרגו אותו. ולתוכו נכנסה ישיבה זו. בבית הוקמה גם פנימייה קטנה. אחר כך הוקם במקום בית הכנסת "אהל אהרון", על שם אהרון טיטלבוים, והוא עומד שם עד היום. על הבית, הישיבה ובית הכנסת אהל אהרון, בעיקר בזמן שלאחר הקמת המדינה, ראו גפני, מקדש מעט, עמ' 142-148; הנ"ל, קרית שמואל ומרחביה, תחנה 10 ברשימת תחנות הסיור בקרית שמואל.
- בעל הבית קראוס גר בחיפה והבית שימש להשכרה. בשנות החמישים נמכר למשפחת גרוס. הבית היה דו־קומתי, הוא נהרס ובמקומו עומד היום בית חדש.
- הבן גדי וקסלר, מוסמך המחלקה לגיאוגרפיה, עובד ביד בר־צבי, הוא עזר לי בכתיבת הפרק על שכונת קרית שמואל, ראו לעיל. חנות החשמל של ליפשיץ הייתה בבניין מול הדואר החדש, ליד מגרש הרוסים, ראו שם.
- אחר כך הייתה עבודת התרגום של קרויטנר עבודה משנית שלו, והוא עבד בקרן היסוד.
- בתקופת מלחמת העצמאות התנחלה בבית זה יחידה של האצ"ל, ראו פירוט אצל גפני, קרית שמואל ומרחביה, תחנה 2 ברשימת תחנות הסיור בשכונת קרית שמואל.
- את הבית בנה משה צבי לפידות, ראו בבית מגוריו ברחוב מטודלה 9, והערה שם. התפלל בבית הכנסת אהל רבקה.
- פטרושקה היה מוזיקאי נודע, לימים ממנהלי רשת המוזיקה בקול ישראל.
- הבן פרופ' יעקב ורמן ז"ל היה פרופ' לביולוגיה באוניברסיטה העברית בירושלים, חוקר ארץ־ישראל. בנו דרור ורמן פרופ' להיסטוריה באוניברסיטה העברית. על משפחת במברגר ראו ברחביה, ברחוב אלפסי 9. חנות הספרים שלהם הייתה ברחוב הסולל (היום רחוב החבצלת 5), ראו שם.

בן מתתיהו 39 לפידות שבתאי ורחל (7), מנהל פנקסים בבנק בהלוואה וחסכון בירושלים;¹⁰³⁰

(אז 30) סעט מנשה ואסתר (8), בעל בית בשכונת מחנה יהודה; וולאך יהודה (לודויג) ושיינה (2), פנקסאי

בן מתתיהו 41 באבד יצחק וקלרה (3), הבן פקיד בכופר הישוב;¹⁰³¹ שיבאי זאב ומלכה (4), צבעי רהיטים; חיות לאה ורובל פאולינה, שתי אחיות אלמנות ורחנברג יונה, אח, פקיד בקרן היסוד; מנדלוב דוד ופיגה (2), תמיכת בנים [אבן-שושן; בנבנשתי]¹⁰³²

בן מתתיהו 43 פלאם אברהם וטובה (2);¹⁰³³ גולדשטיין ברוך-מרדכי ורחל (3), מוכר נפט ברחובות; זורמן אהרון ופרידה (2), מוכר נפט ברחובות; קליינר דוד-מאיר ופיגה-דבורה (4), שני הבנים

שוטרים מוספים, אחד עבד בתור רפד ברחוב הסולל 9, הבן השני היה נהג; שפירא אברהם ומלכה (6), בעל בית חרושת ל"ברטים", בשכונת זיכרון משה, רחוב חפץ חיים, הבן עובד בבית חרושת זה, הבת מורה בבית הספר בית יעקב;¹⁰³⁴ יהודה יעקב ואסתר (4), משרד לתרגום בבניין מרכזי, בניין סלונים, הבן פועל פשוט בבניין;¹⁰³⁵ פרידמן ניסן וגניה (3), פועל בניין

בן מתתיהו 45 פרץ רפאל ובוקס (6);¹⁰³⁶ נחום ראובן ומסעודה (7), סרטור אדמות; ארזי שלום ושרה (3), פקיד בסוכנות היהודית;¹⁰³⁷ קרצ'מר מרדכי ורבקה (5), פקיד באטליו בוועד השחיטה ברחוב

המלך ג'ורג', מול מגרש הפועלים, הבת אחות בקליניקה של ד"ר דוסטרובסקי ברחוב אלהרזי 19, הבן פועל אספלט בקבוצת אחים ברחוב יפו על יד מלון בלפור;¹⁰³⁸ מזרחי אהרון-דוד ומרגלית (7, ובהם אח), נתמך בבניו, הבן פקיד בדואר במחלקת הטלפונים, האח חשמלאי; משפחה אחת מסרבת להיפקד

לפנחס קוקיה ועבר לדירות שכורות, כנראה לכאן. הוא המשיך בעסקי ייבוא מזון והייתה לו חנות מכולת בסיטונות במחנה יהודה. נפטר לערך ב-1946. ראו על משפחתו בכתובת הבן פנחס ורשבסקי, ברחוב דוד ילין 34 (אז דוד ילין 31). וראו גם הבית ברחוב הושע, פינת יחזקאל, שם הייתה לו אולי שותפות בבית של פלאם וורשבסקי. אחותו גיטל נישאה לקלמן אברמזון. הבן הוא עורך הדין אפי אברמזון.

1030 שבתאי לפידות הוא הבן של היזם צבי-משה לפידות שבנה כמה בתים בירושלים, ראו עליו בפרק על שכונת גאולה, עמ' 1471. ראו בתים שגרו בהם אביו ואחיו ברחוב מטודלה 9 ר"ב 16, ובהפניות שם. הוא עבד קודם עם אביו בבניית הבתים שלו, ואחר כך בנה את הבית כאן ועבר לעבוד בבנק הלוואה וחסכון.

1031 יצחק באבד הוא כנראה קרוב משפחה של יעקב שמשון באבד, בעל המלון ברחוב יפו, פינת יהודית. יצחק היה חבר ועד שכונת רוחמה ראו מכתב לוועד הקהילה, 7.4.1939, אע"י, מכל 4932, מס' 4.

1032 בבית של באבד גרו תקופת מה משפחות אברהם אבן-שושן (רוזנשטיין), מחבר המילון הנודע, מילון אבן-שושן ודוד בנבנשתי, המחנך הידוע, איש ידיעת הארץ, הם גרו כאן זה מול זה. בשנת 1939 גר אבן-שושן בשכונת גאולה, ברחוב יחזקאל 8 (אז 7), ראו שם. ראו גם מגורי אחותו רחל רוזנשטיין, במקור ברוך, ברחוב דון יוסף נשיא 12 (אז 9). בנבנשתי עבר אחר כך לבית אגודת מעון, לרחוב עזה 33, בשכונת רחביה, ראו שם.

1033 על בית פלאם-ורשבסקי ראו רחוב הושע 18 אז 12, פינת רחוב יחזקאל, ייתכן שבעל הבית שם הוא פלאם המוזכר כאן.

1034 בית החרושת לברטים היה בשכונת זיכרון משה ברחוב חפץ חיים 21. כנראה אברהם שפירא גר כאן ובית החרושת שלו היה שם. הברטים היו הכובעים המקובלים אז לילדים ולנערים דתיים, והכיפות הסרוגות, הנהוגות כיום בקרב הנוער הדתי, החליפו אותם.

1035 המשרד לתרגומים של יעקב יהודה היה בבניין המרכזי סלונים, הוא הבית ברחוב יפו 19, אחד משני הבניינים הארמניים מול גן דניאל אוסטר. ראו בלוח שם בדיון הכללי על המוסדות.

1036 משפחת פרץ היא משפחה טורקית. הם ייצרו תבליטי גבס אמנותיים שיוקיים של מקומות ונופים. הבת למדה בבית הספר סנט ג'וזף.

1037 ארזי שימש פקיד בכיר בסוכנות היהודית בירושלים. בן המשפחה דן ארזי היה מראשוני הטייסים הישראליים במדינת ישראל.

1038 מגרש הפועלים היה ברחוב המלך ג'ורג', בערך במקום שבו בניין הכנסת הישנה, ראו שם. הקליניקה של ד"ר דוסטרובסקי הייתה בביתו ובאשר לקבוצת אחים ראו בהערה לעוד עובד בקבוצה זו במקום מגוריו, בשכונת מקור ברוך, ברחוב בר גיורא 7.

בקרית שמואל בנו הסב ובנו הצעיר מרדכי שני בתים נוספים: האחד ברחוב מטודלה מספר 9, בו התגורר הסב צבי משה עם אשתו השנייה פייגע; והשני ברחוב מטודלה מספר 16, בו התגורר מרדכי עם אשתו פרומה ושלושת ילדיהם (בלהה, בועז ויעל).

הבית ברחוב מטודלה מספר 9

הבית ברחוב מטודלה מספר 16

- מטודלה 8 נבנה בשנים 1946-1936
- מטודלה 10 שקד יעקב ושושנה (4), בעל בית החרושת לנגרות ברחוב אגריפס;⁴⁹⁵ וירשובסקי חיים ואסתר (2), סטודנט, מורה פרטי, אסתר מורה לנגינה;⁴⁹⁶ רזנטל שמואל וקטה (6, כולל אחות), בעל חנות "ד"ד שול" ברחוב יפו;⁴⁹⁷ ברגר הגנס ורגינה, מנהל מחלקת תיירים ללוד ארץ-ישראל-מצרים;⁴⁹⁸ איזה גרטרוך והיינץ-דוד, אלמנה וכן, פקיד בבנק יפת; רות ולטר וארנה (2), פקיד בספרייה הלאומית [בלוך;⁴⁹⁹ פרופ' שירמן;⁵⁰⁰ ד"ר עמנואל ליכטנשטיין⁵⁰¹] <25/165>
- מטודלה 16 לפידות מרדכי וחסידה (פרומה) (5), קבלן בביתו;⁵⁰² אורמיאן חיים ורות (3), מורה בגימנסיה בית הכרם, היא עובדת במשק ביתה;⁵⁰³ קמינצקי נתן ומינה, בנאי, היא תופרת בביתה;⁵⁰⁴ רזנפלד שלמה ועליזה (4), פקיד במחלקת העלייה בממשלה; כהנא אברהם וזהבה (2), מנהל קואופרטיב לאוטומובילים ירושלים. <25/162>
- מטודלה 20 פפרמן;⁵⁰⁵ צ'יז'יק יצחק ואסיה, קצין מחוז ירושלים;⁵⁰⁶ רומן הגנס ואמו אלה, אלמנה, גרוש ושני ילדיו;⁵⁰⁷ [לויזון;⁵⁰⁸ רוטנברג⁵⁰⁹]
- מטודלה 24 נבנה בשנים 1946-1939 [ברומברג-בבלי יהודה-מאיר ושרה]⁵¹⁰
- 495 בית חרושת לנגרות נודע ברחוב אגריפס ליד קולנוע "עדן", ראו עמ' 745.
- 496 לימים היה וירשובסקי פרופ' ללימודים קלסיים באוניברסיטה העברית.
- 497 חנות ד"ר שול הייתה בתחילה ברחוב בן יהודה בצד קפה עטרה, ליד הפינה של רחוב מרדכי בן הלל. אחר כך עברה לרחוב יפו, לבניין העמודים, ברחוב יפו 50, בקצה הבניין, בצד הקרוב למסעדת טראבלוס, ראו שם. הבן אלפרד-אברהם רופא שיניים. בנו גם הוא רופא שיניים.
- 498 ברגר מנהל מחלקת תיירים בלוד ארץ-ישראל-מצרים שברחוב הנסיכה מרי (שלומציון המלכה) 2, ראו שם.
- 499 בשנת 1939 גרה משפחת בלוך ברחוב רד"ק 16, ברחביה ג, ראו שם.
- 500 פרופ' שירמן גר קודם ברחוב הר"ן 18, ראו שם.
- 501 ליכטנשטיין היה מורה לביולוגיה בתיכון בית הכרם. ירד לארצות הברית, שם שימש פרופ' לביולוגיה.
- 502 מרדכי לפידות הוא בנם של צבי-משה וציפורה לפידות מרחוב מטודלה 9. שם, על כל המשפחה. בתחילה עבד עם אביו בבניית בתים ואחר כך היה לקבלן בפני עצמו. כך גם אחיו שבתאי, ראו מגוריו בשכונת כרם, ברחוב בן מתתיהו 39. אח אחר, יעקב שאול, עבד גם הוא עם אביו בעסקי הבנייה אבל אחר כך עבר לתל אביב. בנו של יעקב-שאול לפידות הם יהודה לפידות, פרופ' לכימיה באוניברסיטה העברית, ופרופ' אריה לפידות, שרעייתו היא פרופ' רות לפידות פרופ' למשפטים ויחסים בין-לאומיים באוניברסיטה. בספרו של יהודה לפידות (על חומותיך, עמ' 17-19) פרטים על סבו ועל המשפחה. רעיית יעקב-שאול לפידות היא זהבה הירשברג, אחותה של איטה-בריינה, שנישאה למשה גנוט. הם גרו בשכונת רוחמה, ברחוב אלפנדרוי 33-35, ראו שם. הייתה להם סוכנות לרפואות ברחוב החבצלת 4 (אז רחוב הסולל), ראו שם.
- 503 לימים היה אורמיאן פרופ' לפסיכולוגיה באוניברסיטה העברית בירושלים. תרגם וערך ספרים של זיגמונד פרויד. הבת דלית, שדרנית. הבן גדי חבר קיבוץ יטבתה, מדרך טיולים לחו"ל.
- 504 ראו גם דוד קמינצקי ברחוב ארלוזורוב 4, ברחביה ב. ראו גם יעקב קמינצקי שגר ברחוב צפניה 21, והיה מנהל בית החרושת לחצץ של אלישר בנוה שאנג. על המחצבות של משפחת אלישר ראו בפרק על גבעת שאול, עמ' 202. שם על אברהם-יצחק קמינצקי, שניהל את מפעל החצץ של אלישר שם. ראו גם אורלובסקי, הלואה וחיסכון, עמ' 138.
- 505 פפרמן היה קבלן בניין נודע, ראו ביתו ברחוב המלך ג'ורג' 31.
- 506 יצחק צ'יז'יק, קצין בממשלת המנדט. אחיה של שרה צ'יז'יק, ממגנות תל חי, שנפלה עם יוסף טרומפלדור ב-1920. אחיו של אפרים צ'יז'יק, שנפל על הגנת קיבוץ חולדה ב-1929. ראו תיאור של יצחק צ'יז'יק אצל דותן, משולש הפוך, עמ' 111. שם מסופר כי ב-1940 השתתף יצחק במעצרו של אורי צבי גרינברג בבית אביו. אחיהם הבכור הוא ברוך צ'יז'יק, חוקר צמחים, ממקימי המוזאון החקלאי בבית "מחניים" בראשית המנדט, ראו בדיון על בית זה בפרק על אזור רחוב הנביאים. תמונה של ברוך, חנה, אפרים ויצחק בצעירותם ראו צ'יז'יק, בנתיבותיו, עמ' 30.
- 507 משפחת רומן גרה כאן בשנים 1942-1939. הנכד ד"ר מיכאל רומן מרצה לאוגרפיה באוניברסיטת תל אביב.
- 508 הבת עליזה הלוי, לימים המשנה לראש המוסד הישראלי.
- 509 הבת אורה רותם, פסנתרנית.
- 510 ברומברג מורשה ומנהל בית החולים הדסה. נשא לאישה את שרה בבלי והם קבעו את שם משפחתם ברומברג-בבלי, ראו מגוריהם ברחוב בן מימון 26. אחר כך עברו לכאן. יהודה-מאיר נפטר ב-1943. שרה נודעה בתור תזונאית בבית החולים הדסה, ראו לוי, הדסה, עמ' 75-79. הייתה מנהלת המדרשה לתזונה בירושלים. היא בת משפחת בבלי שגרה ברחוב אלחריזי 26. שם על כל המשפחה.

ציפורה, הבת השנייה לילדי צבי משה לפידות, נשאה בירושלים לאליעזר רוסטובסקי, ובשנת 1923 עברה משפחת רוסטובסקי לחיפה. בעקבות תנופת הבנייה בירושלים, על לב אביה שיבנה בית גם בחיפה. שכונת הדר הכרמל נמצאה באותם ימים בתחילת פיתוחה, מה שהתאים לתאוריה של סבא משה לפידות לפיה כדאי לבנות בשכונות בלתי מפותחות. ואכן, לאחר מספר שיחות בין הבת לאביה, החל הסב לבנות בשנת 1930 בית ברחוב הרצל מספר 83. תחילה נבנתה קומה אחת ולאחר מספר שנים התווספו לה עוד שתי קומות. מרדכי, הבן הצעיר, נהג לנסוע מירושלים לחיפה כדי לפקח על הבנייה. וכך הצטרפו לשבעת הבתים שבנה סבא לפידות בירושלים גם הבית בחיפה. משפחת רוסטובסקי עברה לגור בבית החדש שנבנה, לאחר מכן הצטרפה אליה גם אחותה של ציפורה, משפחת לאה ושלום נוימרק.

הבית ברחוב הרצל מספר 83, הדר הכרמל, חיפה